

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI MƏDƏNİYYƏT VƏ TURİZM
NAZİRLİYİ
F. KÖÇƏRLİ ADINA RESPUBLİKA UŞAQ KİTABXANASI
ELMİ-METODİKA ŞÖBƏSİ**

**Kitabxana fondlarının öyrənilməsi, mühahizəsi
və istifadə edilməsi
(elmi-metodik vəsait)**

Bakı – 2012

GİRİŞ

Kitabxanalar mövcud dünya mədəniyyətlərinin izləri hesab edilən yazılı sənədləri mühafizə edən saxlayıcılardır. Bu yazılı mənbələr bəşəriyyətin elm və yaradıcılıq nailiyyətləri ilə yanaşı, tarix və cəmiyyətin qarşılıqlı əlaqələrini də əks etdirir. Fikirləşdiklərimiz, yaratdıqlarımız və kəşf etdiklərimizdən ibarət olan bu materiallar keçmişin gələcəyə hədiyyəsi kimi çatdırılması üçün kitabxana fondlarında və arxivlərdə mühafizə olunur. Kövrək davamsız və bəzən çox zərif olan bu materialların mühafizəsi üçün məsuliyyət kitabxanaçıların üzərinə düşür.

Kitabxana fondu 100 000 nüsxələrlə sənədləri əhatə edən zəngin bilik xəzinəsi olmaqla minlərlə oxucunun əsl mütaliə mənbəyinə verilmiş sərvətdir ki, “Kitabxana işi haqqında” Azərbaycan Respublikasının qanununda deyilir: “Kitabxana elmi informasiya, mədəniyyət, təhsil, tərbiyə müəssisəsi kimi çap əsərlərinin digər informasiya daşıyıcılarını toplayıb mühafizə edən, onların ictimai istifadəsini təmin edən, cəmiyyətin intellektual mənəvi potensialı inkişafına kömək göstərən sosial institutdur.”

“Kitabxana işi haqqında” Qanundan məlumdur ki, kitabxana fondunun yaradılması və inkişafı insanlarda elmin, informasiyanın, mədəniyyətin, təhsilin, tərbiyənin formalaşmasının mühüm sahələrindən biri kimi qarşıda durur. Fondun mahiyyətini bilmədən praktiki əhəmiyyətini müəyyən etmək, formalaşdırılması istiqamətini dəqiqləşdirmək, inkişaf istiqamətlərini konkretləşdirmək qeyri-mümkündür. Bu xarakterik xüsusiyyətlərin həllində kitabxana fonduna sistem baxımından yanaşılma mühüm rol oynayır. Sistemli yanaşma fondun əsas keyfiyyətini, əhəmiyyətini, məzmununu, yaranma prinsiplərini, təşkil olunma ünsürlərini xarakterizə etməyə imkan verir.

Fondu yaradan əsas ünsür sənəddir. (sənəd-qəzet, kitab, jurnal)

Kitabxana sistemini sənəd toplusuna görə iki yerə ayırmaq olar:

1. sadə
2. mürəkkəb

Sadə sənəd toplusu eyni tipli bir-birinə bənzər sənəd toplusuna (jurnallar, əlyazmalar, normativ standartlar) deyilir. Əgər kitabxana sistemində müxtəlif tipli

və çoxlu nüsxəli sənədlər toplusu əhatə edilirsə onda belə sistem mürəkkəb xarakterli hesab olunur. Hər iki halda sənədlərin qarşılıqlı əlaqələri, sistem daxilindəki funksiyaları, fondun quruluşu, məzmunu, əhəmiyyəti nəzərə alınır.

Fondun yaranması onun inkişafı kimi eyni zamanda onun mühafizəsi də mədəni inkişafın gedişi prosesi ilə müəyyən edilir. Belə ki, kitabxana fondu mühüm maddi əhəmiyyətə malikdir. Buna görə kitabxanaların əsas vəzifələrindən birini cəmiyyətin kitab sərvətinin mühafizəsi təşkil edir. Formalaşmış kitabxana fondunun mühafizəsi, oxucu marağının ödənilməsinə, kitab təmirinə, cildlənməsinə, nəşrlərin bərpasına sərf ediləcək səmərəsiz əməyin qısaldılması, onların təkrar əldə edilməsinə təsir göstərir. Zəngin kitabxana fondunun mühafizəsi dünya xalqları üçün sosial mədəni əhəmiyyətə malikdir.

1954-cü ildə Haaqada YUNESKO-nun təşəbbüsü ilə çağırılan dövlətlərarası konfrans mədəni sərvətin mühafizəsi sahəsində beynəlxalq müqavilə qəbul etmişdir. Müqaviləyə əsasən digər mədəni sərvətlərlə bərabər kitabxana fondunun məhv edilməsindən, qeyri-qanuni mənimsənmədən qorumaq üçün onun beynəlxalq mühafizəsi nəzərdə tutulur. Beynəlxalq kitabxana cəmiyyətləri, idarələri, ittifaqlarının proqramlarında göstərilir ki, kitabxana fondunun mühafizəsi milli kitabxana mərkəzinin fəaliyyətində ən mühüm problemlərdən biridir. Bu işdə kitabxana fondunun mühafizəsi problemi ilə məşğul olan xarici müəssisələrin əməkdaşlarının fəaliyyətini xüsusi qeyd etmək lazımdır. Onların hazırladıqları tövsiyələr, kitabxana fondunun qorunması və bərpası məsələlərinin həlli üçün optimal istiqamətin seçilməsinə köməklik göstərir. Dünyanın bir çox kitabxanaşünasları əsərlərində keçmiş mədəni irsin varisliyi nöqtəyi nəzərindən çıxış edirlər. Engelsin dili ilə desək, elm özündən əvvəlki biliklər məcmusunu əhatə etməklə inkişaf edir. Fondun mühafizəsi düzgün saxlanması, qorunması və zədələnmə faktorlarının aradan qaldırılması ilə mümkündür. Qorunma dedikdə kitabxana fondunun bütövlüyünə zərər verən amillərin profilaktikası və mühafizəsi üzrə kompleks tədbirlər sisteminin həyata keçirilməsi nəzərdə tutulur. Düzgün saxlama dedikdə, optimal fiziki, kimyəvi və bioloji qaydalara əməl etməklə, fondun xüsusi avadanlıqla təchiz olunmuş işıqlı otaqlarda yerləşdirilməsi nəzərdə

tutulur. Kitabxana fondu ümumxalq əmlak olduğuna görə onların qorunması müstəqil dövlətin vəzifələrindən biridir. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası hər bir şəxsin qarşısında dövlət əmlakının qorunması və bu işin möhkəmləndirilməsi vəzifəsini qoyur. Təsadüfi deyil ki, Konstitusiyamızın 40-cı maddəsində deyilir: Hər kəs tarixi mədəniyyətə, irsə hörmətlə yanaşmalı, ona qayğı göstərməli, tarixi və mədəniyyət abidələrini qorumalıdır.

1962 və 1980-ci illərdə kitabxanalar üçün məcburi olan kitabxana fondlarının mühafizəsi haqqında təminat hazırlanıb. Bununla belə kitabxana fondunun mühafizəsi hələ də öz həllini tapmayıb. Bu problemin həllinə bütün kitabxanaçılar ictimaiyyətlə birlikdə səy göstərməlidirlər.

F.Köçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanasında fondun mühafizəsinə olduqca ciddi yanaşılır. Hələ 1965-ci ildə Azərbaycan SSR Nazirlər Soveti və Mədəniyyət Nazirliyinin qərarı ilə ayrıca bina olmadığından M.Qorki adına kütləvi kitabxananın fondu əsasında yaradılan kitabxanamızın 43.000 nüsxədən ibarət kitab fondu var idi. Həmin ədəbiyyatın 27.337 nüsxəsini uşaq ədəbiyyatı təşkil edirdi.

Hazırda F.Köçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanasının fondunda 249834 sayda ədəbiyyat mövcuddur. Yeni binada yerləşən kitabxananın bütün şöbələri ilə bərabər, kitabsaxlayıcı şöbəsi də yeni avadanlıqla təchiz olunmuşdur. Kitabxana fondunun işıqlandırılması və havalandırılması üçün hər bir tərəfdən nəfəslilər qoyulub, kitab rəfləri döşəmədən 30 sm hündürlükdə quraşdırılıb ki, bu da havalanmanın yaxşı təşkil olunmasına təminat verir. Fonddakı ədəbiyyat kitabxana rəhbərliyinin eyni zamanda şöbə müdiri və işçilərinin ciddi nəzarəti altında olduğundan kitabxanamızda ədəbiyyatın korlanması və məhvindən söhbət gedə bilməz.

İş təcrübəmizə əsaslanaraq kitabxana fondlarının mühafizəsi işində kitabxana işçilərinə yaxından kömək etmək məqsədi ilə hazırladığımız elmi-metodiki vəsaiti sizə təqdim edirik.

I. Kitabxana fondlarının mühafizəsinə təsir göstərən fiziki-kimyəvi amillər

Respublika Uşaq Kitabxanası uşaq ədəbiyyatının dövlət kitabsaxlayıcısı, uşaqlara kitabxana xidmətinin informasiya və uşaq kitabxanalarının elmi-metodiki mərkəzidir. Ona görə də F.Köçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanasının qarşısında ölkə miqyasında uşaqların təhsil və tərbiyəsində, uşaq mütaliəsinin təşkilində, mütaliyəyə rəhbərlikdə müxtəlif tipli uşaq kitabxanalarının işinin əlaqələndirilməsində mühüm əhəmiyyət kəsb edən məsələlərin elmi-metodiki həlli problemlərini araşdırmaq, ümumiləşdirmək və həyata keçirmək vəzifələri qoyulmuşdu. Bu vəzifələrin müvəffəqiyyətli həlli hər şeydən əvvəl kitab fondunun günün tələblərinə cavab verməsini, ədəbiyyatla komplektləşdirilməsini və ədəbiyyatın sayının artırılmasını, kitabxananın maddi texniki bazasının möhkəmləndirilməsini, ən əsası isə kitab fondunun mühafizəsini zəruri edir.

Belə ki, kitabxana fondunun saxlanması mühüm vəzifələrindən biri kitabxana fondunun maddi əsasını korlayan səbəbləri vaxtında aradan qaldırmaq və nəşrlərin kimyəvi xüsusiyyətlərinin itirilməsinin (kitabların köhnəlməsi, qabarması, saralması, emosiyanın dağılması və s.) aradan qaldırılmasıdır. Fondun təşkili, kitabxanaların maddi möhkəmliyi o vaxt təmin oluna bilər ki, istifadə edilən və daşınan zaman kitablarla səliqəli rəftar edilsin. Xüsusən də mexanikləşdirilmiş və avtomatlaşdırılmış sistemlərdə kitabların daşınmasına xüsusi diqqət yetirmək lazımdır. Daşınma zamanı kitab maşın yağı ilə ləkələnə bilər, ona mexaniki zərər dəyər. Məlumat daşıyıcılarının tərkib hissəsi nə qədər möhkəm olsa, xidmət müddəti bir o qədər çox olar. Ötən zamanlardan perqament və əski kağızlardan ibarət sənədlər yaxşı vəziyyətdə bizə çatıb. Ancaq müasir qəzet kağızı qısa vaxtda saralır, kövrəkləşir. Belə ki, ağac kütləsi və yapışqandan ibarət kağız işığın təsiri ilə korlanır. Hal-hazırda yüksək keyfiyyətə və möhkəmliyə malik kağızların hazırlanması üçün axtarışlar aparılır. Sintetik kağızlar hazırlanır. Sintetik kağız suda korlanmaması və ağırlığı ilə fərqlənir. Audiovizual materialların uzun müddətli mühafizəsi məsələsi ciddi problemlərdən biri kimi qarşıda durur.

Mikrolentlərin mühafizəsi üçün istilik, rütubət qaydalarına riayət mühüm əhəmiyyətə malikdir. Kitabxana fondunu təşkil edən materialların möhkəmliyi, onların örtülü mühafizəsini təşkil etməklə təmin olunur. Fondun uzun müddətli mühafizəsi bir sıra amillər əsasında müəyyən edilir: **1. xarici; 2. təbii; 3. süni şərait**

Xarici aləmin əsas göstəricisini havanın fiziki xüsusiyyətləri, istilik, rütubət, müntəzəm kimyəvi tərkibli qarışıqlar, mikroflora bakterioloji çirklənmə təşkil edir. Bu xüsusiyyətlərin optimal parametrləri fondun mühafizəsində aşağıdakı şəkildə tətbiq edilir. Fondada ən yaxşı istilik 16-18 dərəcədir. İstiliyin kəskin dəyişməsi məlumat daşıyıcılarının fiziki, kimyəvi xüsusiyyətlərinə mənfi təsir göstərir. Bütün nəşrlərin növləri üçün rütubət 50-60,5% olmalıdır. Burada mikroiklimlər müstəsna təşkil edir. Havanın rütubəti 2 dəfə az tələb olunur. Havanın rütubəti hidro-metr və ya elektrik rütubət ölçən cihazlarla müəyyən edilir. Kitabxanada havanın nisbi rütubətini müəyyən etmək üçün psixometrə istifadə olunur. Kitabxana fondunu hava mühitinin əsas amillərindən biri havanın hərəkət etmə dərəcəsidir. Havanın hərəkət etmə sürəti 0,3 milli saniyəyə bərabər olmalıdır.

Fondların havası zərərli kimyəvi mexaniki maddələrlə də çirklənə bilər. Həmin maddələr sulfid karbon oksidi, azot turşusu, qətranlı maddələrdən ibarətdir. Bu cür qazların qarşısını almaq üçün otağa daxil olan havanın kondisionerləşməsinin böyük əhəmiyyəti vardır. Daxili zəhərlənmə mənbələrini aradan qaldırmaq üçün kitabxanalarda yerləşən və bərk yanacaq əsasında qızdırılan istilik sisteminin düzgünlüyünə xüsusi diqqət yetirmək lazımdır. Fondun tozdan təmizlənməsi ildə iki dəfə tozsoran alət vasitəsi ilə və ya əllə həyata keçirilsə yaxşı olar.

Kitab fondunun dağılması bilavasitə işıq axınının gücündən və uzunmüddətli təsirindən asılıdır. Bu səbəbdən də lampa aşağıdakı formada olmalıdır: kitabsaxlayıcılarında işığın yalnız iş zamanı istifadə edilməsi, bilavasitə istifadə edilən fond hissəsinin işıqlandırılması, fond ilə aparılan konkret əməliyyatların əhəmiyyətli olması, yanğına qarşı mübarizə nöqtəyi-nəzərindən işığın düzgün bölüşdürülməsi və təhlükəsiz olmasıdır.

Kitabsaxlayıcıda işığın iki növündən istifadə olunur.

1. Təbii

2. Süni işıq

Təbii işığa günəş və ya səpələnmiş gündüz işığı daxildir. Kitab fondu imkan daxilində birbaşa otağa düşən günəş şüalarından mühafizə edilməlidir. Belə ki, birbaşa otağa düşən gün şüaları fondadakı sənədlərdə optik dəyişiklik yaradır, davamlılıqlarını pozur, kataloqları saraldır. Günəş şüalarının təsiri ilə mikrobio filmlərin şəkil qatı korlanır.

Fonda işıq enerjisinin foto kimyəvi təsirindən sənədləri qorumaq üçün ən sadə əlverişli formalardan biri səyyar kitab rəflərindən istifadədir. Səyyar rəflər fonda işıq şüalarının daxilini minimuma endirir. 1920-ci ildə rus alimlər öz təcrübələrində qaranlıq kitabsaxlayıcılarına əsaslanmışlar. 1930-cu illərdən dünyanın iri nəhəng kitabxanaları üçün qaranlıq kitabsaxlayıcıların tikilməsi təcrübəsi tətbiq edilməyə başlandı. Hər bir kitabxanada müxtəlif səbəblərdən dağılmış, korlanmış sənədlərin təmir edilməsi və fondun bərpası üçün xüsusi laboratoriyalar təşkil olunmalıdır. Belə laboratoriyalar, fondun bərpası və saxlanması üçün üsullar hazırlayıb tətbiq etməlidir.

Kitabxanalarda kitabların təbii köhnəlməsinin qarşısını almaq üçün ən qiymətli nəşrlərin saxlanmasına, daim mühafizə edilməsinə diqqəti artırmaq lazımdır. Bu məqsədlə fondun saxlanması və mühafizə edilməsi qaydalarına xüsusən nəzarət edilir, imkan daxilində kitablar oxuculara az verilir və ya heç verilmir. Bunların əvəzində isə mikrofilmlərdən istifadə olunur. Əgər kitabın orijinalı lazımdırsa, onda oxucu bilavasitə kitabsaxlayıcıdan istifadə edə bilər. Ən qiymətli çap əsərləri seyflərdə saxlanılır. Və orada avtomatik olaraq nəzərdə tutulmuş istilik və rütubət təmin olunur.

Fondun saxlanması problemi üzrə ölkəmizdə və xarici ölkələrdə bir sıra mütəxəssislər və alimlər çalışırlar. Keçmiş SSRİ-də çap əsərlərinin, əlyazmaların və digər materialların köhnəlmə səbəblərini öyrənmək üçün, habelə onların uzunmüddətli saxlanmasında səmərəli vasitələrin axtarılması üçün bir sıra xarici ölkə kitabxanalarında laboratoriyalar və elmi-tədqiqat mərkəzləri yaradılmışdır.

Kitabxanadakı digər problemlərdən biri də fondun yanğın təhlükəsizliyidir. Belə ki, əgər kitabxana fondun təhlükəsizliyini qorumazsa, onda fondun

uzunmüddətli saxlanmasını təmin edən tədbirlərin heç bir effektivliyi ola bilməz. Yanğın kitabxanaya nəinki əvəz edilməz dərəcədə maddi və mənəvi ziyan vurur, habelə kitabxanada olan adamların həyatı üçün də təhlükə yaradır.

Kitabxana fondu müntəzəm olaraq yüksək yanğın əşyalarının, oksidləşdiricilərin, alovlanma mənbələrin mövcud olmasıdır. Kitabxanada yanğın əşyalara döşəmələr, örtüklər, mebellər, kağızlar, kartonlar, fotolar daxildir. Oksidləşdiricilərə isə kitabxana binasının hər bir guşəsində mövcud olan oksigen havası daxildir. Alovlanma mənbələlərinə elektrik xətlərinin kəsilməsi, istilik sistemlərinin düzgün istifadə edilməməsi, kitabsaxlayıcılarda popiros çəkmək və s. daxildir.

Məlum olduğu kimi yanğın qarşısını almaq, yanğıni söndürməyə nisbətən daha asan olduğuna görə yanğın əleyhinə mühafizə hər şeydən əvvəl mühüm profilaktik tədirlərə isnad etmək lazımdır. Bunlara aşağıdakılar daxildir: kitabxana binasının və otağının düzgün planlaşdırılması və tikilməsi, kitabxana əməkdaşlarının və oxucuların yanğın əleyhinə qaydalara əməl etməsi.

F.Köçərli adına Respublika Uşaq kitabxanası öz fondunu qorumaq məqsədilə yanğın təhlükəsini aradan qaldırmaq məqsədilə karbon qazlı yanğın söndürmə balonlarını kitabxananın hər bir otağında yerləşdirilmiş, onlardan istifadə qaydası ilə işçilər tanış olmuşdur.

Bununla yanaşı kitabxanamızda yanğından mühafizə siqnalı qurulmuşdur. Bu həyəcan siqnalını verən cihaz otaqların tavanlarına bərkidilmişdir. Yanğın zamanı tüstü cihaza çatdıqda yanğın siqnalı səslənir. Siqnala nəzarət mühafizə edənlər tərəfindən həyata keçirilir. Yanğından mühafizənin bu sadə vasitələrinin hər bir kitabxanada tətbiqi zəruridir.

Kitabxananın yanğın təhlükəsizliyi elektrik xətlərinin düzgün yerləşdirilməsindən və istifadə edilməsindən əhəmiyyətli dərəcədə asılıdır. Kitabxana böyük olduqca elektrik enerjisindən daha çox miqdarda istifadə edilir. Elektrik xəttləri divariçi aparılır, elektrik lampaları, elektrik lövhələri və digər

elektrikli qurğular örtülü şəkildə tətbiq edilir. Kitabxanalarda elektrik qorucularının qeyri-iş saatlarında elektrik avadanlıqlarının tam fəaliyyətini dayandıran tutqacın olması vacibdir. Kitabsaxlayıcılarda tək-cə təcrid olunmamış oddan, müxtəlif tipli elektrikqızdırıcı alətlərdən, cərəyan qəbuledicilərin digər yerlərə aparılmasından müvəqqəti elektrik xəttlərindən və s. istifadə etmək qəti qadağan olunur.

Kitabxanalarda ədəbiyyatın vaxtından əvvəl korlanmasında otaq havasının da rolu böyükdür. Bunun üçün fondlarda və oxu zallarında yaxşı olar ki, dibçəklərdə təbii güllər qoyulsun. Bitkilər otaqların havasını təmizləməklə ədəbiyyatın vaxtından əvvəl korlanmasının qarşısını alır. Təmiz və oksigenlə zəngin olan hava həm də kitabxana işçilərinin sağlamlığı üçün xeyirdir. Təbii bitkilərin tam əksi olaraq kitabsaxlayıcıda suni güllərin saxlanması yolverilməzdir. Belə ki, sintetik güllər tozu özünə çəkmir və onların təmizlənməsi çətin olur.

Kitabxana binaları tikilərkən və ya fond üçün uyğun otağı seçərkən günəş işığının düşməsinə və seçilən məkanın rütubətli olmamasına fikir vermək lazımdır. Rütubət kağız materiallarının bir nömrəli düşmənidir. Rütubət kif göbələklərinin yaranmasına səbəb olur. Bunun nəticəsində fondada olan materiallar tez bir zamanda cürüyərək sıradan çıxır. Əgər sizin kitabxananızda belə bir problem varsa, onu tezliklə aradan qaldırmaq lazımdır. Bu vəziyyəti düzəltmək üçün ilk növbədə kitabxananın istilik və ventilyasiya sistemi qaydasında olmalıdır. Belə hallarla fondu zirzəmidə olan kitabxanalar daha çox rastlaşır. Ona görə də həmin kitabxanalar xüsusilə bu işə diqqətlə yanaşmalıdırlar. Belə şəraitdə fondu olan kitabxanaçılar kiflənərək xarab olmuş kitabları fonddan xaric etməlidirlər. Çünki kif göbələyi yayılaraq çoxalma xüsusiyyətinə malikdir. Bu da məhv olan kitablardakı “xəstəliyin” saf kitabları “yoluxdurmasına” səbəb olur.

Kif göbələklərinin artması tək-cə ədəbiyyatı məhv etmir, havaya dağılaraq insanın nəfəs yolları vasitəsi ilə bədənə daxil olur. Bu da müxtəlif xəstəliklərin yaranmasına səbəb yaradır. Belə xəstəliklər kitabxananın işçiləri ilə yanaşı, oxucuların sağlamlığını da ciddi təhlükə altında qoyur. Halbuki, kitabxanalarda insanların mədəni təfəkkürünün və maariflənməsinin qayğısına qalınmaqla yanaşı, onların sağlamlığına da xüsusi diqqət yetirilməlidir.

Onu da qeyd edək ki, kitab fondlarında zədələnmiş kitabların hamısını atmağa ehtiyac yoxdur. Az zədələnmiş kitabların bərpası vacibdir. Bu məqsədlə bütün kitabxanalarda ədəbiyyatın bərpası ilə məşğul olan ayrıca bölmə və ya işçi yeri olmalıdır. Kitabxanamızda bu işlə məşğul olan ayrıca işçi yeri ayrılmışdır.

Kitabxana fondunu vaxtaşırı köhnə və yararsız ədəbiyyatdan təmizləmək lazımdır. Yaxşı olar ki, kitabxanalar bu işə daha ciddi yanaşaraq komissiya təşkil etsinlər. Komissiya kitabxananın ən təcrübəli kitabxanaçılarından təşkil olunmalıdır. Komissiyanın birgə müzakirəsi nəticəsində ədəbiyyatın nə dərəcədə əhəmiyyətli olması və onun çıxarılıb çıxarılmamasına birlikdə qərar verilməlidir. Onu da deyək ki, köhnəlməsi yaxud köhnə əlifbada olması ucbatından kitabların hamısını kitabsaxlayıcıdan uzaqlaşdırmaq lazım deyil. Hər kitabdan bir nüsxə mütləq kitabxanada saxlanılmalıdır. Çünki köhnə də olsa hər bir kitab, onların hər biri bir tariximizdir, mədəniyyət abidəsidir və onlara hər zaman tələbat var.

Kitabxanalarda kitabların bərpası ilə məşğul olan “kitab bərpası” şöbəsinin fəaliyyət göstərməsi zəruridir. Belə ki, belə şöbələr böyük kitabxanalar üçün zəruridir. Kiçik kənd və rayon kitabxanaları isə bu işlə məşğul olmaq məqsədilə ayrıca işçi yeri ayırmalıdır.

Onu qeyd etmək lazımdır ki, hər bir kitabın hazırlanması uzun bir istehsal yolu keçir. Kağızın hazırlanmasında minlərlə ağac kəsilərək məhv edilir.

Ümumilikdə onu qeyd edək ki, kitabxanalar hər bir ölkənin sənəd fondu, onun ən dəyərli sərvəti hesab olunur. Sənəd fondu vasitəsilə hər bir xalq öz mədəniyyəti, tarixi, incəsənəti və ədəbiyyatı haqqında informasiyanı gələcək nəsillərə ötürür. Odur ki, bu dəyərli sərvəti qorumaq bütün kitabxanaçıların borcudur.

II. Kitabxana fondlarının mühafizəsi problemləri və onların aradan qaldırılması yolları

Kitabxana fondu, onun öyrənilməsi mühüm məsələlərdən biri hesab edilir. Bununla əlaqədar olaraq kitabxana işçilərinin öhdəsinə düşən ən vacib məsələ kitabsaxlayıcılarda tez-tez baş verən böyük itkilərə təsir göstərməkdən, onların qarşısını almaqdan ibarətdir.

Fondun mühafizəsinə müxtəlif amillər təsir göstərir. Kitabxana fondunun uzun müddətli mühafizəsində kitab və digər sənədlərin hazırlanmasında istifadə edilən materialların texniki möhkəmliyi, bioloji davamlılığı nəzərə alınır. Kitabxanaçılar aşağıdakılara xüsusilə diqqət yetirməlidir:

1. Kitabxanaçılarda və oxucularda kitabxana fondunun mühafizəsi sahəsində məsuliyyət hissinin tərbiyələndirilməsi.
2. Mühafizədə düzgün mikroiklim qaydalarının tətbiqi. (düzgün işıqlandırma, temperaturun normallığı və tozlardan daimi təmizlənmə)
3. Daxil olan kitabların verilişinin və qaytarılan ədəbiyyatın müasir uçotu və ona nəzarət.
4. Mühəndis-texniki avadanlığın (elektrik qurğuları, qızdırma sisetmləri, vintilyasiya və s.) düzgün istismarına, yanğın təhlükəsizliyinə nəzarət.
5. Fondun ziyanvericilərdən bioloji mühafizəsi.

III. Kitabxana fondlarına təsir göstərən sosial amillər və oxucularda kitabla davranışın tərbiyəsi.

Müstəqil dövlət şəraitində sosial amillərin xüsusi əhəmiyyəti var. Kitabxanaçının vəzifəsi hər bir oxucuya kitabxana fondunun ictimai əhəmiyyətini çatdırmaq, kitabxanadan və kitabdan düzgün istifadə etmək qaydalarını izah etmək, kitablarının mühafizəsində şəxsi marağı tərbiyələndirmək, kitablara qayğı ilə yanaşmağın müvafiq vərdiş, adətlərini, bacarığını alışdırmağa kömək etməkdən ibarətdir. Kitabxanaçı oxucuların kitaba qayğı ilə yanaşma prosesini, əhəmiyyətini, metodlarını tədricən genişləndirmək məqsədi ilə onlarla müntəzəm iş aparmalıdır. Aparılan iş konkret oxucu qruplarının xüsusiyyətlərinə uyğun gəlməli və yaş hədlərinə görə maksimum dərəcədə fərdiləşdirilməlidir. Yadda saxlamaq lazımdır ki, əgər kitabxana fonduna laqeyd və ya səhv münasibət tezliklə aradan qaldırılmasa, o dərinləşə bilər.

Kitaba qayğı göstərməyin tərbiyə edilməsi məktəbəqədər və azyaşlı məktəblilərdən başlanır. Kiçik uşaqlara kitabı sevdirmək üçün onun yanında kitabı silib təmizləmək, ülvə münasibət bəsləmək lazımdır. Kitab haqqında sevə-sevə danışmaq, hər gün onu oxumaq və kitabı necə saxlamaq haqqında uşaqla söhbət etmək lazımdır. Uşaq anlamalıdır ki, hər bir kitab böyük kollektiv əməyi ilə əmələ gəlir. Bu işdə inandırmanın ən təsirli üsullarından biri uşaqlara kitabların yaranması prosesini göstərmək, onun yaranmasında sərf edilən əməyi, qayğını nümayiş etdirmək lazımdır. Bu məqsədlə kitabxanaçının rəhbərliyi ilə oxucuların nəşriyyatlara, redaksiyalara ekskursiyasını təşkil etmək olar. Ekskursiya zamanı yaxşı olar ki, iş prosesi nəşriyyatçı tərəfindən uşaqlara izah olunsun. Belə ki, bu zaman uşaqlar kitab, qəzet və jurnalların necə zəhmətlə ərsəyə gəldiyini görəcek və mütləq zamanı oxuduqları sənədə ehtiyatla və səliqə ilə yanaşacaqlar.

Yaxşı olar ki, hər ilin bir günü oxucular oxu zalı və abonementdə çalışan kitabxanaçıları əvəz edərək onların nəzarəti altında kitabxanada bir iş günü keçirsinlər. Beləcə uşaqlar həm işlə tanış olar, həm kitabla davranmaq qaydalarını öyrənər, həm də kitabxanaçının əziyyətli işindən agah olmuş olurlar.

Bununla yanaşı uşaqları kitabların mühafizəsi haqqında tədbirlərlə də tanış etmək lazımdır. Oxucuların, xüsusən kitabların təmirində və bərpa edilməsində bilavasitə iştirakı xeyli əhəmiyyət daşıyır.

Qeyd etdiyim kimi, uşaqlarda erkən yaşlarda kitaba qayğı hissini tərbiyələndirilməsi mühüm rol oynayır. Kitablara səliqəsiz yanaşmanın pis hərəkətlərlə müqaisə edilməsi və ya uşaqlara hər hansı korlanmış kitabı göstərmək gənc oxucularda təəssüf hissi doğurur. Bu hissələrin tərbiyələndirilməsi kitab fondunda səliqəsizlik üzündən baş verəcək ziyanı əvvəlcədən dərk etməyə imkan verir. Kitabla rəftarı oxuculara aşılamaq məqsədilə kitabxananın oxu zalında, abonomentdə plakatlar asmaq olar:

Kitabla düzgün rəftar et!

1. Kitab oxuyarkən kitabına qayğı ilə yanaş.
2. Onun vərəqlərini qatlama və cırma.
3. Yemək yeyərkən qida qırıntılarını kitabın üzərinə tökmə.
4. Köhnəlmiş, cırılmış kitablarını təmir et.
5. Kitabı yazma.
6. Kitabxanadan aldığı kitabı vaxtında geri qaytar.

Kitabxana işçiləri azyaşlı oxucular üçün xüsusi dərnək təşil edərək onları korlanmış və köhnəlmiş kitabların təmirinə cəlb edə bilərlər. F.Köçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanasında bir neçə il bundan öncə kitabların bərpası ilə əlaqədar olaraq kurs təşkil edilmiş və bu kursa kiçik oxucular cəlb olunmuşdu. Kursda oxucular kitabları bərpa etməklə yanaşı, həm də onlara qayğı ilə yanaşmağı öyrənmişlər. Hətta kitabı sevərək təmir edən oxuculara gördükləri işin müqabilində zəhmət haqqı təqdim olunmuşdu. Kitabxanamızın həyata keçirdiyi bu tədbir xüsusilə təqdirəlayiqdir. Çünki, kitabxanalarda keçirilən bu kimi tədbirlər oxuculara kitaba sevgilə yanaşmağı öyrətməklə bərabər, əməyə sevgi də aşılayır.

Bundan əlavə slaydlar və ya plakatlar vasitəsilə oxucuları maarifləndirmək mümkündür. Bilirik ki, cırılmış, üz qabığı dağılmış kitabların bərpasında düzgün

yapışqanın seçilməsi olduqca mühümdür. Bu məqsədlə, aşağıdakı plakata sizə təqdim edirik.

Sənin kitabın köhnəlib və cırılıb?

Sən, onu özün bərpa edə bilərsən!

Kitabların bərpası zamanı tərkibində turşu olmayan yapışqan seçmək lazımdır. Belə ki, tərkibində turşu olan yapışqanlardan istifadə etdikdə kağız yeyilərək **karroziyaya** uğrayır.

Bunun üçün ən əlverişli yapışqan PVA-dır. PVA maye halındadır. Çox qatı oluqda bu yapışqana su qatmaqla onu durultmaq olar. Bunun üçün vərəqləri səliqə ilə bir yerə yığmaq, cild ilə forzası yaxınlaşdıraraq yapışdırmaq lazımdır.

Yapışqandan istifadə edərkən fırçanın ucunu azca yapışqana batırın.

Unutmayın ki, həddən artıq yapışqanın istifadə olunması da kitaba ziyan vurur.

Kitabı oxucuya sevdirmək məqsədilə kitabxananın girişində tanınmış şəxsiyyətlərin kitab haqqında söylədikləri sitatlardan sūarlar nümayiş etdirmək olar:

1. Azərbaycanda kitab çapının tarixi böyükdür.

Heydər Əliyev

2. Dünyada nə qədər kitab var belə,

Çalışıb əlləşib gətirdim ələ,

Oxudum, oxudum, sonra da vardım,

Hər gizli xəznədən bir dürr çıxardım.

Nizami Gəncəvi

3. Elm ilə, ədəblə tapılır şərəf,
Mirvari olmasa nə lazım sədəf?

Məhəmməd Fizuli

4. Hər sözü bir ulduz, bir şəffaf almaz,
Mənalar dünyası qaranlıq deyil,
Bu böyük kitablar yaranır az-az,
Çünki ömürlükdür, bir anlıq deyil

Səməd Vurğun

5. Yaxşı kitab çox qiymətli xəzinədir.

H.Zərdabi

6. Kitabsız yaşamaq; kor, kar, dilsiz yaşamaqdır.

Seneka

7. Bu günün gerçək universiteti, bir kitabxanadır.

Çarli

8. Kitab, tək ölümsüzlükdür.

Rufus Şoeyt

9 . Əxlaqa uyğun, ya da zidd kitab deyə bir şey yoxdur. Kitablara ya yaxşı yazılmışdır, ya da pis. Hamısı bu qədər!

Oskar Uayld

Onu da qeyd edək ki, ulu öndər Heydər Əliyev Azərbaycan kitabına daima yüksək qiymət vermişdir. Heydər Əliyevin M.F.Axundov adına Milli Kitabxanada “Vətənə, dövlətə, xalqa sədaqət andı” miniatür kitabının təqdimat sərgisində kitabxana haqqında bu fikirləri söyləmişdir: “Kitabxana xalq, millət üçün müqəddəs bir yer, mənəviyyat, bilik, zəka mənbəyidir. Ona görə də kitabxanaya daimi hörmət xalqımızın mədəniyyətini nümayiş etdirən amillərdən biridir. Mən bu kitabxanaya dəfələrlə gəlmişəm. Amma bu gün kitabxananın astanasından keçərkən çox böyük hörmət və ehtiram hissi duyuram.”

Həmin çıxışında ümummillə liderimiz Azərbaycan kitabı haqqında belə demişdir: “Azərbaycanda kitab çapının tarixi böyükdür. Yaxın keçmişdə Azərbaycan Respublikası onun 400 illiyini qeyd etmişdir. Keçmiş dövrlərdə

məzmununa və formasına görə müxtəlif, çox maraqlı nəfis kitablar buraxılmışdır. Bu nəşrlər dünyanın bir çox ölkələrində də Azərbaycanı təmsil edir, onun haqqında biliklər verir.”

Ulu öndər Heydər Əliyevin kitab haqqında bu çıxışlarını rolik formasında kitabxananın girişində ekranda nümayiş etdirmək olar.

Uşaqlardan fərqli olaraq orta və böyük yaşlı məktəblərdə nəsihətlərin əhəmiyyəti azalır. Demokratik dövrdə kitabların sosial əhəmiyyəti dərk edilir. Çünki informasiyalaşdırılmış cəmiyyətin fəal üzvləri yeni informasiya tələbatı ilə çıxış edir. Kitabxanada hər bir oxucu kitabxanadan istifadə qaydalarını bilməlidir. O, formulyarda kitabxana qaydaları ilə tanış olmalı, onun yerinə yetirilməsi haqqında imza edilməlidir. Kitabxana yaşlı oxucuların tərbiyələndirilməsində kitabxana fondlarının mənəvi hüquqi nöqtəyi nəzərdən səliqəli yanaşmağı məsləhət görür. Lazımi hallarda onun eqoist marağı ilə cəmiyyətin marağı arasındakı ziddiyyətləri aradan qaldırmağa kömək edir. Kitabxanadan istifadə qaydalarına görə oxucuya 2 dəfə xəbərdarlıq edilir. Kitabın vaxtında qaytarılmamasının səbəbindən asılı olaraq kitabxanada ciddi tədbirlər tətbiq edilə bilər.

Oxucuların tərbiyəsində müsbət nailiyyətlər o vaxt mümkündür ki, tərbiyə prosesi təkcə kitabxana daxilində deyil, o, ailə, uşaq bağçası, orta və ali məktəblər, istehsalat kollektivləri ilə birlikdə aparılsın.

Kitabın korlanmasının qarşısını almaq üçün oxucu və kitabxanaçı onunla mədəni rəftar etmək qaydalarına yiyələnməlidirlər. Kitabxanaçı istifadə edilən kitabı oxucudan qəbul edərkən kitabın səhifələrini, qrafiklərini, rəsmlərini, şəkillərini yoxlamalıdır. Oxucu korladığı kitabı yenisi ilə və ya beş dəfə qiymətli kitabla əvəz etməyə borcludur.

Oxumaq üçün alınan kitabların vaxtında qaytarılması ilə mübarizə məqsədilə borclu oxuculara şifahi və ya yazılı xəbərdarlıq edilir. Kitabxanadan istifadə qaydalarına görə oxucuya iki dəfə xəbərdarlıq edilə bilər. Əgər bunlar lazımi təsir göstərmirsə, onda kitab notarius kontoruna vasitəsilə əldə edilir.

Kitabların oğurlanması səbəbləri bir tərəfdən ayrı-ayrı oxucuların yüksək şüurlu olması ilə, digər tərəfdən bir sıra kitabxanaların işindəki nöqsanlarla

müəyyənləşir. Bu nöqsanlar uçot səhvləri ilə, kitabxana fondunun düzgün yerləşdirilməməsi ilə, kitabların mühafizəsinə zəif nəzarətlə əlaqədardır. Hər bir kitabxana işində belə nöqsanlara yol verməməyə çalışmalıdır.

F.Köçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanasında oxucular tərəfindən kitabların vaxtında kitabxanaya qaytarılmasına və onlardan səliqəli istifadə olunmasına xüsusi diqqət yetirilir. Kitabın təhvil verilmə vaxtı təyin olunmuş vaxtdan keçdikdə kitabxanaçılar tərəfindən oxucu xəbərdar olunur. Eyni zamanda təhvil olunan kitab yoxlanaraq ona fiziki cəhətdən ziyanın dəyib-dəyməməsi müəyyən olunur.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat

Kitablar:

1. “Kitabxana işi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu //Azərbaycan, 1998, 19 iyun, S. 2-4.
2. Xələfov A.A. Kitabxanaşünaslığa giriş: Dərslik, I hissə, Bakı: Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 2001.-400 s.
3. Xələfov A.A. Kitabxanaşünaslığa giriş, Dərslik. II hissə, Bakı: Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 2003, 314 s.
4. Xələfov A.A. Azərbaycanda kitabxana işinin tarixi: Dərslik, II hissə, Bakı: Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 2007.-552 s.

İnternetdə:

www.google.az

www.wikipedia.org

Tərtib edən: Xəyalə Xəlilova - F.Köçərli adına Respublika Uşaq
Kitabxanası elmi - metodika şöbəsinin baş kitabxanaçısı

Redaktor: Fizurə Quliyeva - F.Köçərli adına Respublika Uşaq
Kitabxanasının direktoru

